

שיעורי ליל שבת

שיעור מוריניו רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א

גליון מס' 189 - תש"פ

בית הכנסת המרכזי שיכון ה'

האם מותר לספר להסיר את מעט שערותיו הלבנות של המסתפר?

ליקוט שערות לבנות מתוך שחורות בשיעור הזקן

הערוך לנר (מכות כ' ע"ב) מסתפק האם איסור לא ילבש בליקוט שערות לבנות מתוך שחורות שייך ג"כ בזקן שהרי לאשה אין זקן ול"ש בה עדויי בדבר זה, או שנימא דכיון שלגבי שער הראש נקרא ליקוט זה כעדויי לגבי אשה, אף בשיער הזקן ליקוט כה"ג יחשב כעדויי.

ומסיק שהדבר מפורש בדברי הרמב"ם (הלכ' עכו"ם פרק יב) שכתב 'המלקט שערות לבנות מתוך שחורות מראשו או מזקנו, משילקט שיערה אחת לוקה', אלא שהטור ושו"ע הביאו דין זה סתם שאסור ללקוט שערות לבנות מתוך שחורות והשמיטו את דברי הרמב"ם שאפילו בזקן אסור.

והעיר חכ"א שלכאו' יש מקום להוכיח מספק הערוך ל"נ שהאיסור בליקוט שערות הוא רק במעשה ולא בתוצאה, דכיון שהאיסור הוא רק במעשה יש מקום לומר שבזקן אי"ז מעשה איסור כיון שאין מעשה כמוהו אצל הנשים.

אך אי נימא שהאיסור הוא גם בתוצאה מה שייך לחלק בזה, הרי יש כאן תוצאה של שיער מיופה, ומה לי שער הראש או שער הזקן, ויש לעיין בזה.

מעשה בספר שבה לפניו בחור צעיר שמקצת שערותיו לבנות, וכיון שהיה זה מראה חריג נגע הדבר לליבו של הספר ובסוף התספורת הסיר את שערותיו הלבנות, ויש לדון האם היה מותר לו לעשות כן.

והנה כתב השו"ע או"ח (סי' שמ) "אסור לטול שיערו או ציפורניו בין ביד בין בכלי בין לעצמו בין לאחרים (בשבת), ומלקט לבנות מתוך שחורות אפילו באחת חייב, ודבר זה אפילו בחול אסור משום לא ילבש גבר שמלת אשה".

ופירש המ"ב שם (סק"ה) דהוי לא ילבש משום שכך הוא דרך הנשים להקפיד על כך כדי להתנאות, ומקור הדברים הוא מהגמ' במכות (כ' ע"ב) "ומודים חכמים לרבי אליעזר במלקט לבנות מתוך שחורות אפילו אחת שהוא חייב, ודבר זה אפילו בחול אסור משום שנאמר לא ילבש גבר שמלת אשה".

והנה זה פשוט דראובן המלביש בגדי אשה לשמעון, עובר ראובן בכך על לפני עוור, שהרי האיסור אינו במעשה הלבישה אלא בתוצאה ששמעון לבוש בשמלת אשה, וא"כ גרם ראובן לחבירו לעבור באיסור 'לא ילבש'.

אבל בנידון דידן יש להסתפק האם בהסרת הלבנות מתוך השחורות יש כאן רק מעשה איסור או גם תוצאה של התייפות, דהיינו האם יש כאן רק מעשה איסור שהסיר את הלבנות מתוך השחורות אבל אין כאן תוצאה של התייפות שהרי השערות השחורות היו שם כבר קודם ולא חידש פה דבר, או שעצם זה שהשאיר את השחורות לבדם זוהי תוצאה של התייפות.

והנפק"מ היא בנידונינו האם הספר עובר בזה על איסור או לאו, דאם האיסור הוא רק במעשה לבדו זה שייך דוקא באדם עצמו שמסיר בעצמו את שערותיו או שמבקש משלוחו, אבל אחר המסיר את שערותיו של חבירו אין עובר בזה שהרי אין איסור לא ילבש בהלבשת חבירו, וכיון שאף תוצאה אין כאן לא הכשיל את חבירו בשום איסור.

והנה בשו"ת מהרש"ם (ח"ב סי' רמ"ד) נשאל אודות איש אחד כבן שלושים שנתלבנו מקצת שערותיו, ומחמת עסקו במסחר ונסיעותיו

למדינות רחוקות מתבייש הוא מאוד בדבר זה, האם מותר לו לצבוע שערותיו הלבנות כיון שעושה כן רק מחמת הבושה, או דאפ"ה יש כאן משום 'לא ילבש'.

והעלה שם השואל להתיר הצביעה על ידי גוי דהוי רק איסור דרבנן, ודחה המהרש"ם היתר זה כיון שהאיסור אינו על מעשה הצביעה אלא על ההילוך בו כשהוא צבוע כדכתיב לא ילבש גבר שמלת אשה, ואטו אם עכו"ם ילבישו בגד אשה יהיה מותר מהתורה להמשיך ולילך בו? וביותר דלפי דברי השואל אף בבגד שעטנז יהיה מותר להתלבש מן התורה על ידי עכו"ם, אלא ודאי שאינו כן, **כיון שהאיסור הוא שלא יהיה מולבש בו.**

ומבואר בדברי המהרש"ם דיסוד איסור לא ילבש הוא בתוצאה ולא בעצם המעשה, וכפי שכתב דהאיסור הוא שלא יהיה מולבש בו, אלא דעדיין יש לדון האם כל דבריו אמורים דוקא בצביעה שהיא דבר חיובי שהרי לאחר הצביעה הולך עם אותם שערות הצבועות, אבל כשמסיר לגמרי את אותם השערות אפשר שיש כאן רק הסרת מכשול וכל איסורו הוא רק בעצם המעשה, או דנימא דאף בזה נחשב שיש כאן תוצאה כיון שנתייפה על ידי כך.

ושורש הנידון הוא האם ישנן שני דינים באיסור 'לא ילבש', איסור אחד על התוצאה כפי שכתב המהרש"ם שאף כשצבוע השערות ע"י גוי יש בזה איסור בתוצאה, ואיסור נוסף על עצם המעשה כגון בנידונינו שמסיר לבנות מתוך שחורות שאין כאן תוצאה אלא מעשה, או דנימא שאף במסיר לבנות מתוך שחורות יש כאן תוצאה, וא"כ כל האיסור הוא רק דין אחד של איסור בתוצאה.

יצא קרח מכאן ומכאן

והנה בגמ' בב"ק (ס ע"ב) מובא מעשה ברב אמי ורב אסי שישבו לפני רבי יצחק נפחא ללמוד ממנו, וכיון שכל אחד מהם רצה ללמוד בנושא אחר, כשפתח רבי יצחק בדברי הלכה לא נתן לו להמשיך אותו שחפץ בדברי אגדה, ולהיפך כשפתח בדברי אגדה לא נתן לו להשלים מי שחפץ בדברי הלכה, עד שאמר להם רבי יצחק אמשול לכם למה הדבר דומה, לאדם שיש לו שתי נשים אחת ילדה ואחת זקנה, ילדה מלקטת לו לבנות, זקנה מלקטת לו שחורות, ונמצא קרח מכאן ומכאן.

והקשה בספר מחנה חיים (יור"ד ח"ב סי' ל) כיצד הניח אותו אדם לנשיו ללקוט את שערותיו הרי עבר בזה על שני לאוין של 'לא ילבש', הראשון בליקוט הלבנות ע"י הילדה, והשני בליקוט השחורות ע"י הזקנה.

ותירץ דאפשר שדוקא במלקט שערות לבנות או שחורות לבד אזי עובר בלא ילבש, אבל בנידונינו שכל אחת מן הנשים ליקטה חלק אחר של שערותיו ונשאר קרח לגמרי אין בזה איסור, שהרי אצל נשים דבר זה איננו נוי שילקטו את כל שערות ראשם.

ולכאן כל סברת המחנה חיים שייכת רק אי נימא שהאיסור הוא בתוצאה, ולכך כשמסירים לבסוף את כל שערותיו אין כאן תוצאת ייפוי ואין בזה איסור, אבל אי נימא שהאיסור הוא במעשה עצמו מה בכך שבסוף ישאר קרח, הרי כל אשה מסירה את שערותיו בכדי לייפותו ויש כאן מעשה של ייפוי.

אלא דבלאו הכי יש לדחות את עיקר הנחתו של המחנה חיים, דהנה הגמ' בניזיר (לט ע"א) מסתפקת מהיכן גדל השיער, האם מהחלק הצמוד לעור או מראש השערה, והביאה הגמ' ראייה מהזקנים שהיו צובעים את שערם בשחור וכשצמח היה להם מקצת שיערה לבנה בחלק הצמוד לעור, ומוכח שגדילת השער הוא בצמוד לעור, ולכאן היה מקום לתמוה כיצד הותר לזקנים הללו לצבוע את שערם, אלא ודאי צ"ל שמדובר בגויים, וא"כ ה"נ המשל בגמ' שם מדבר על גוי ואין כאן קושיא כלל.

ספק הביאור הלכה

והנה בביאור הלכה (שמ ד"ה מלקט) הסתפק האם רק כשהיו לו שערות לבנות בודדות והסירם אז הוא מתחייב במלאכת שבת כיון שעל ידי כך נתייפה שער, או אפי' כשהיו לו שערות לבנות רבות והסיר חלקם מתחייב בכך, כיון שמכל מקום נתייפה בזה קצת, והביא דבבית יוסף (יור"ד קפב) כתב מדברי הרמב"ם דאפילו במסיר שיערה לבנה אחת ונשאר לו שערות רבות ג"כ מתחייב בכך.

ולכאן יש מקום להוכיח ממסקנת הביה"ל שיש איסור בעצם המעשה של ליקוט השערות, ולכך אף כשמלקט רק את חלקם מתחייב מעצם המעשה, אך אי נימא שהאיסור הוא בתוצאה דחוק לומר שיש כאן תוצאת ייפוי אחר שהותיר את שאר שערותיו הלבנות.

אלא דאפ"ה אין הוכחה מדברי הביה"ל שהאיסור הוא רק בעצם המעשה ואין כאן גם תוצאה, דאפשר שבהסרת חלק מן השערות מתחייב רק מעצם המעשה, אך כשמסיר את כולם מתחייב אף על תוצאת הייפוי.

הסרת שערות לבנות מתוך שחורות לצורך שיידוכין

פסק מענין פסק מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל בענין הסרת או צביעת שערות לבנות מתוך שחורות, דאף שהעושה כן עובר על 'לא ילבש' דכך הוא דרכן של הנשים להתייפות ולהתנאות, כ"ז באדם שאיננו צעיר, אך בחור בשידוכים וכיוצ"ב שיש לו מספר שערות לבנות ורוצה לצובעם מותר לו לעשות כן שהרי אינו עושה זאת כדי להתייפות ולהתנאות אלא כדי שלא יחשב כחריג ומוזר מבני גילו.

אולם יש להוכיח מדברי המהר"ם שיק שהאיסור בתלישת לבנות מתוך שחורות הוא רק בעצם המעשה, דהנה דנו האחרונים האם רשאי מי שהלבינו מקצת שערותיו לסרק את שעריו, דדעת שו"ת הלכות קטנות (ח"ב סי' רנח) דאסור כיון שפסיק רישא הוא שיתלשו חלק מן השערות, ורק אם אין לו שום רצון בתלישתן הוי פסיק רישא דלא ניחא ליה שהתירו הערוך (עי' שו"ע ש"כ סי"ח).

אך בשו"ת מהר"ם שיק (סי' קעב) כתב דלדעת כולם מותר לאדם זה לסרק את שערותיו, דאף שפסיק רישא הוא שיתלשו שערות א"ז מוכרח שיתלשו הלבנות דוקא ויש בזה היתר של אינו מתכוין.

ודברי המהר"ם שיק לכאן צ"ע שהרי מבואר באחרונים (קוב"ש ח"ב סי' כג אות ו, ובמקור חיים ריש הל' פסח ובעוד אחרונים) שכל ההיתר של אינו מתכוין שייך רק באיסורים שאיסורם הוא בעצם המעשה, שאז אמרינן דאין המעשה מתייחס לעושה וכאילו נעשה מעצמו, אך באיסורים שאיסורם הוא בתוצאה כגון רציחה אין שייך ההיתר של אינו מתכוין שהרי מחמתו נעשתה אותה תוצאה, דאל"כ כפי שמותר לגרור ספסל בשבת אף שיתכן שיעשה חרישה בקרקע כיון שאינו מתכוין מותר, כך יהיה מותר לגרור ספסל באופן שתינוק יכול למות ע"י הגרירה ויפטר מדין אינו מתכוין, וזה ודאי לא יעלה על הדעת לומר כן.

אלא ע"כ דהיכא שהאיסור הוא בתוצאה כגון רציחה לא שייך ההיתר של אינו מתכוין כיון שכל רצונה של התורה הוא שלא תגרם תוצאת המיתה, וא"כ מה בכך שאינו מתכוין הרי מחמתו נעשתה אותה תוצאה, אך כשהאיסור הוא בעצם המעשה, כגון בשבת שמהות האיסור הוא דלא חפצה התורה במעשה האדם, אך לא איכפת לן עצם התוצאה של המעשה, לכך שפיר שייך בזה ההיתר של 'אינו מתכוין' כיון שעל ידי כך א"ז נחשב כמעשיו וכאילו נעשה מאיליו.

וא"כ אי נימא שהאיסור בהסרת לבנות מתוך שחורות הוא גם בתוצאה מה שייך לפוטרו מדין אינו מתכוין בסירוק שערות כדברי המהר"ם שיק הרי ל"ש אינו מתכוין באיסור תוצאה.

אלא מוכח שבכה"ג האיסור הוא רק במעשה לבדו ולכך שייך בו ההיתר של 'אינו מתכוין', ולפי"ז א"כ יהיה מותר לספר להוריד את שערותיו הלבנות של המסתפר, באופן שהמסתפר לא הגיע למספרה בשביל כך, וצ"ע למעשה.

האם מותר בשבת לילך ברחוב המלא נמלים, באופן שודאי יהרוג מספר נמלים במהלך הליכתו?

יש לדון באדם הרוצה לילך בשבת ברחוב המלא נמלים, האם מותר לו לילך שם שהרי בכל פסיעה ופסיעה אין ודאות שיהרגו נמלים, או דנימא שכיון שבס"ה כשיעבור בכל הרחוב ודאי שיהרוג כמה וכמה נמלים אסור לו לילך שם.

והנה כתב השו"ע (שלו ס"ג) "מותר לילך על גבי עשבים בין לחים בין יבשים כיון שאינו מתכוין לתלוש" והוסיף המ"ב שם (ס"ק כד) דאפי' כשהעשבים ארוכים ג"כ שרינן, וביאר הגרש"ז אורבך זצ"ל (מובא בשש"כ פכ"י הערה ס"ז) דהן אמנם אם מרבה לילך ע"ג הדשא ודאי שיתלוש עשב באחת מפסיעותיו מ"מ הרי עלינו לדון כל פסיעה ופסיעה בפני עצמה, ובכל פסיעה אין פסיק רישא שיתלש עשב.

וכן כתב הרעק"א (בסי' תרס"ט) דלילך עם אבוקת שעווה לפני הס"ת בשמחת תורה, בספר מים חיים (סי' ט') אוסר (שמא יכבה) אך למעשה בשו"ת בתי כהונה (ח"א סי' יח ויט) האריך בזה והעלה להתיר, והיינו שנקט הרעק"א דכיון שאין ודאי כיבוי בכל פסיעה ופסיעה אף שודאי במהלך כל הדרך יהיה כאן כיבוי (ע"י השעווה) בכל אופן אזלינן בתר כל פסיעה ופסיעה והדבר מותר.

ולפי"ז יהיה מותר לילך בשבת ברחוב המלא נמלים, דכל פסיעה היא רק בגדר ספק שהרי אין כל ודאות שיהרגו בה נמלים.

דברי הריב"ש שאסור לסרוק במסרק בשבת

אלא דצ"ע ממה שכתב השו"ע בשם הריב"ש (בסי' שג סעיף כז) דאסור לסרוק במסרק בשבת כיון שאי אפשר דלא יעקרו שערות על ידו, ומבואר מדברי הריב"ש דאף שבכל סריקה וסריקה אין ודאות שיתלשו שערות בכל אופן כיון שבסך הראש כולו ודאי שיתלשו מספר שערות הדבר אסור, ולפי הנ"ל הדבר תמוה מדוע אזלינן אחר הראש כולו ולא חשבינן כל סריקה וסריקה בפני עצמה.

ונראה שיש חילוק מהותי בין סריקת שערות להליכה ברחוב עם נמלים, דבהליכה לכל פסיעה יש משמעות בפני עצמה שהרי בכל פסיעה מגיעים למקום מסוים, ומה שאצלו לפסיעה זו אין משמעות בפני עצמה כיון שרוצה להגיע למקום מסוים אי"ז הופך את כל ההליכה לחטיבה אחת, אך בסריקת שערות אין משמעות לסריקה אחת כיון שהראש מתנאה דוקא בסריקת הראש כולו, ולכך כל הסריקה נחשבת לסריקה אחת גדולה וכיון שלא ימלט שבמהלך הסריקה יתלשו שערות הדבר אסור.

והנה בשו"ת רעק"א החדשות (ח"ד סי' נ"ט) כתב וז"ל 'ראיתי לעורר ולתמוה איך מצינו ידינו ורגלינו בסריקת פאות הראש הרי לדעת יש אוסרים בשו"ע (יור"ד סי' קפ"א ס"ג) דבמספריים כעין תער ג"כ אסור בגילוח הפאות, ולא צריך דוקא בהשחתה בתער, א"כ ה"נ תלישה אסורה, וא"כ קשה איך מותר לסרק הפאות ביום חול הרי לא ימלט שיתלוש שתי שערות'.

ובפתחי תשובה (יור"ד סי' קפ"א סק"ג) הביא את דברי הרעק"א והוסיף להביא את מקור הדברים כדתנן נזיר חופף ומפספס אבל לא פורק שמא יתלשו שערות, וא"כ כיצד סורקים אנו את פאות הראש ולא חוששין מתלישה.

ולכאוף היה מקום לומר בקושיית רעק"א, שהרי כל השאלה נסמכת על הא דנזיר חופף ומפספס אבל לא פורק, וכן על דברי הריב"ש שאסור להסתרק בשבת, אלא דבשני דינים אלו מדובר על סירוק הראש כולו, שבזה לא ימלט שיתלשו שערות במהלך הסירוק, אך בדברי הרעק"א שמדובר על סירוק הפאות בלבד יתכן שבזה אין חשש שבדאי יתלשו שערות.

ושוב ראיתי בספר הנפלא האיר יוסף (מלאכות עמ' רמו) שכתב כדברינו ומחמת חביבותם ומסקנת הדברים נעתיקם כלשונם, "והנה הא דנזיר חופף ומפספס אבל לא סורק זהו משום שהסריקה היא פסיק רישא לתלישת שער, ולכאוף זה הכלל בסריקת הראש כולו אבל בסריקת מקצת הראש אין כאן פסיק רישא שיתלש שער, שהרי אם הסריקה היתה תולשת בכל מקום ומקום, הוא היה נשאר קרח לאחר הסריקה, אלא ודאי כל האיסור הוא רק משום שבסריקת הראש כולו לא ימלט שיתלשו מספר שערות, וכיון שנמצא דבסריקה במקצת אין פ"ר שיתלשו שערות יש להקשות מדוע אסור אף לסרוק את הראש כולו, ולא אמרינן שכל סריקה וסריקה היא בפני עצמה ופטור עליה כדין אינו מתכוין.

וע"כ צריך לומר דאין דנין כל תלישה בפ"ע אלא את המעשה כולו, ומעשה סריקת הראש הוא פס"ר לתלישת שער, וכבר מבואר כן בדברי הריב"ש (סי' שצד) שהביא חכ"א שדן דאולי הסריקה לא תהא פס"ר הואיל וחזינן דאין הסורק תולש את כל שער ראשו עד שלא ישאר בו אפילו אחד, וא"כ הוברר דתלישת שער אינה פס"ר כיון שכל שיער ושיער הוא בגדר האפשר האם יתלש, וא"כ אף יתכן שלא יתלש אפי' אחד מהם ואינו פס"ר.

וכתב עליו הריב"ש דדבריו בטלים, דאף שבכל סריקה וסריקה אין ודאות שיתלשו שערות, אך במהלך הסריקה כולה ודאי יתלשו לפחות ב' שערות, ועל כן נחשבת הסריקה כולה לפסיק רישא גבי תלישת שערות.

האם מותר לסרוק מקצת שער בשבת

ולפי זה יש לדון האם מותר לכל יהודי בשבת ולנזיר אף בחול לסרוק רק 'מקצת' ראשו, ומסתימת הסוגיא והפוסקים משמע דאסור, וצריך לומר דגם הסורק מקצת ראשו הוי פס"ר לתלישת שער, וכונת דברי הריב"ש היא שבכל סריקה וסריקה אינו פס"ר שיתלוש מכל מקום בשיער שאותו הוא סורק, אלא רק שיסיר ממנו שתי נימין, ולתרץ שאלת הרעק"א אפשר דבסריקת פאות סורק גם שערות שבצדדים, ולכך אינו פס"ר שיתלוש מהשערות האסורות, כיון שאפשר דיתלוש ממקום המותר, עכ"ד.